

Дмитро НАКОНЕЧНИЙ

За повелінням Божим після зіслання Святого Духа ап. Андрій відправився на територію Іверії з іконою Божої Матері. Так постала Грузинська Церква.

Юрисдикція Грузинської Православної Церкви розповсюджується на Грузію. Проте «в Грузинській Церкві прийнято вважати, — свідчить митрополит Сухумо-Абхазький (нині Католикос-Патріарх) Ілля — що юрисдикція Грузинської Церкви розповсюджується не тільки в межах Грузії, але й на всіх грузин поза межами країни.

Першими проповідниками християнства на території Грузії (Іверії) були св. ап. Андрій Первозванний і Симон Кананіт. Один з літописів розповідає, як після Вознесіння Ісуса Христа апостоли і Богородиця зібрались в Сіонській світлиці в очікуванні зшестя Святого Духа і кидали жереб, щоб знати кому де йти проповідувати. Пресвята Діва також забажала взяти в тому участь і їй випала Іверія, але по велінню Господа замість неї туди відправився ап. Андрій з нерукотворною іконою Матері Божої, яка назветься Іверською. Св. Апостол йшов в ту країну, яка зберігала велику старозавітну святиню — мантию Пророка Іллі, яку принесли євреї, гнані Навуходоносором і найбільшу святиню християнства — незшитий хітон Господа нашого Ісуса Христа, який єврей Еліос, свідок розп'яття, привіз у столицю Картлі Мцхета. В апостольські часи на території сучасної Грузії існували дві грузинські держави: східно-грузинське-Картлі (по-грецьки Іберія), західно-грузинське Егриси (по-грецьки Колхіда). Апостол Андрій проповідував як в Східній, так і в Західній Грузії. У поселенні Ацквері (Картлі) після проповіді і навернення людей він залишив ікону Пресвятої Богородиці, яка впродовж багатьох століть знаходилася в катедральному соборі Ацквері (Ацкурі). У Західній Грузії разом з апостолом Андрієм проповідував і апостол Симон Кананіт, який і похований там же, в селі Комани. Грузинська земля прийняла ще одного апостола св. Матвія, який проповідував на південному заході Грузії і похований в Гонію, поблизу сучасного Батумі. стародавні грузинські джерела вказують на перебування у Східній Грузії апостолів Вартоломія і Тадея. Прихід і проповідь св. апостолів у країні підтверджують як місцеві, грузинські хроніки, так грецькі і латинські церковні автори: Оріген (II-III ст.), Доротей, єпископ Тирський (IV ст.), Єпіфан, єпископ Кіпрський (IV ст.), Микита Пафлагонський (IX ст.),

Екумен (X ст.) і ін.

Офіційне хрещення грузин відбулося на початку IV століття завдяки рівноапостольній праці святої Ніни (народилася в Кападокії), якій у сонному видінні явилася Богородиця, вручила хрест з виноградних лоз і сказала йти в Іверію та проповідувати Євангеліє. Прокинувшись, свята Ніна поцілувала чудом отриманий хрест і перев'язала його своїм волоссям. Прибувши до Грузії, свята Ніна, своїм святим життям привернула до себе увагу народу, а також багатьма чудами, зокрема зціленням цариці від хвороби. Коли ж цар Міріан (помер. у 342р.), наразившись на небезпеку на полюванні, призвав на допомогу християнського Бога і отримав допомогу, то, благополучно повернувшись додому, прийняв християнство зі всією своєю родиною і сам став проповідником Христа серед свого народу. У 326 році християнство було проголошене державною релігією. Цар побудував храм в ім'я Спаса в столиці держави — Мцхете і за порадою святої Ніни відправив послів до імпер. Костантина Великого, просячи прислати єпископа і клир. Присланий святим Костянтином єпископ Йоан і грецькі священники продовжили навернення

грузин. Багато на цьому терені потрудився і наступник прославленого в святих царя Міріана – цар Бакар (342–364). При ньому деякі богослужбні книги були перекладені з грецької мови грузинською. Біля 440 року вперше було перекладено грузинською мовою Святе Письмо Нового Завіту.

Відносно Західньої Грузії, то тут розповсюдження християнства і існування церкви в 1-й половині IV століття є незаперечні, що підтверджується участю Бічвінцького єпископа Стратофіла на Нікейському Вселенському соборі.

З часів прийняття християнства (і до того) грузинському народу впродовж століть доводилось майже постійно боротися проти зовнішніх ворогів-завойовників: персів і арабів, турків-сельджуків і хорезмійців, монголів і турків-осман. Разом із завоюванням країни вони прагнули знищити і християнство. Грузинський народ у важкій боротьбі зміг зберегти державність і захистити православ'я (слід розуміти не конфесійно, а відносно віровизнання). Впродовж століть боротьба за державність ототожнювалася з боротьбою за православ'я. Мученицьку смерть прийняло безліч людей. У 1226 році жителі столиці Грузії – Тбілісі відмовилися виконати наказ хорезм-шаха Джалал-ед-дина пройти і опоганити ікони, встановлені на мосту, тоді було страчено приблизно 100 000 людей, в тому числі і діти.

ГПЦ цікава і унікальна ще й тим, що вона є однією з небагатьох Православних Церков, щодо якої не було створено паралельної католицької ієрархії та церковної структури. Перші католицькі місіонери прибули сюди у XIII ст. за часів дочки цариці Тамари цариці Русудан. Унійні акції активно пропагувалися тут за часів пап Миколи IV, Олександра VI, Урбана VIII та ін. Останні реальні та активні переговори з цього приводу відбувалися навіть у 1920 р., коли у Грузію знову прибули представники з Риму із пропозицією прийняти Католицизм. Ця місія, як і раніше, закінчилась без успіху 1924 р.

Важливою особливістю ГПЦ стало її розділення на два католикосати у зв'язку із поділом самої Грузії на два царства – Західне і Східне. Це сталося у XIV ст. Один католикос (Карталінський, Кахетинський і Тифліський) мав свою резиденцію у Мцхеті при соборі Светі-Цховелі, а інший (Імеретинський і Абхазький) – у Бачвинті (Абхазія) при Богородицькому соборі (збудований у VI ст. імператором Юстиніаном).

Це розділення ГПЦ було актуальне до 1795 р., коли у Києві помер останній Імеретинсько-Абхазький католикос Максим II. Він переїхав до цього міста після воз'єднання Східного грузинського царства із Росією (1783 р. цар Карталінський і Кахетинський Іраклій II визнав протекторат Росії). З того часу керівництво всією ГПЦ перейшло в руки одного католикоса. Тяжке становище народу змушувало звертатись, починаючи з XV ст., по допомогу до Росії. На прохання останніх царів Георгія II (1798-1800) і Соломона II (1793-1811) у 1801 році була отримана відповідь, однак у жорсткій формі. Указом царя Олександра I Грузія приєднувалась до Росії.

Продовжуючи політику уніфікації та анексії, Росія не могла допустити на її території існування 2-х автокефальних Церков. Тому Грузинська Церква увійшла на правах екзархату. Останньому грузинському патріархові, що був викликаний до Санкт-Петербургу 1810 р., повернутися не було дозволено. Наприкінці XIX ст. грузини стали настирливо вимагати повернення автокефалії, і в 1917 р. Тимчасовому уряду в Петербурзі було передано запит, на який отримано позитивну відповідь, але з визнанням Грузинської Церкви як національної, без географічних меж. На це грузини заявили, що необхідна територіальна автокефалія, а не національна. У 1917 р. вибрали католикоса

всієї Грузії єпископа Каріона (1917-1918), який проводив політику націоналізації Російських викладачів Духовних навчальних закладів, а також росіян, які навчались там, було відраховано. Проти цих дій рішуче виступав патріарх Тихон і Св. Синод Російської Православної Церкви, пропонуючи відкласти рішення до Вселенського Помісного Собору. На прохання патр. Тихона відповідь дав другий католикос Леонід (1918-1921), підкреслюючи, що, з'єднуючись з Росією на початку XIX ст. під єдиною політичною владою, Грузія ніколи не бажала з'єднатися з нею в церковному відношенні. На клопотання РПЦ про створення Російського Екзархату на Закавказзі для російських парохій відповідь була негативна. Після цього відбувся молитовно-євхаристійний розрив між двома Церквами, який тривав 25 років. Примирення відбулось в 1943 році, коли патріархом РПЦ став митрополит Сергій. У 1989 році існуючу з V століття Грузинську автокефальну церкву підтвердив Вселенський Патріархат.

СТАРОДАВНІ ХРАМИ ТА РЕЛІКВІЇ

Мцхетський катедральний собор Светі-Цховелі або Живоносний Стовп. Цей величезний хрестопольний храм, прикрашений багатьма рельєфами, зведений архітектором Арсукіїдзе в центрі стародавньої столиці Грузії Мцхет на місці колишньої церкви IV ст. Мцхетський собор - матір грузинських церков, усипальниця Католикосів. За свідченням грузинських хронік, під фундаментом цього храму зберігається священна реліквія — хітон Господній. Згідно них, деяка частина юдеїв після зруйнування Навуходоносором Єрусалиму поселилася в Грузії, переважно в її столиці Мцхете. Тридцять років опісля, після отримання грузинськими євреями звістки про народження Спасителя, первосвященик Анна направив до них спеціального посланця, щоб ті прийшли в Єрусалим і сказали свою думку відносно Ісуса. Вони послали двох праведних чоловіків: верховного рабина Еліоса і Лонгіна Карснійського. Мандрівники прибули до Єрусалиму під час розп'яття Христа, коли розпинаючі ділили Його ризи і кидали жереб за хітон. Божим Промислом хітон Ісуса дістався посланцям з Грузії. Еліос, після прибуття до Грузії, передав хітон своїй сестрі – благочестивій дівчині Сидонії, яка, вклавши його в свої обійми, тут же померла, вражена звісткою про розп'яття Спасителя і присутність на цьому лиходійстві, всупереч заповіту матері, свого брата. Еліос ревно помолився Богу, і земля поглинула померлу разом з хітоном. Над цим місцем виросло кипарисове дерево. Після проголошення християнства державною релігією (326 рік) святий Міріан – ще за життя святої Ніни – наказав зрізати це дерево і збудувати на цьому місці храм «Светі-Цховелі». Частина кипариса застосували для будівництва храму, а з частини, що залишилася, зробили хрести. Один з таких хрестів і понині дбайливо зберігається в Мцхетському соборі. Собор випробував на собі всю сумну історію багатостраждальної Грузії. Після нашествия Тамерлана храм було обернуто в руїни, але в XV столітті відновлений за старим планом грузинським царем Олександром. Згідно положенню Грузинської Православної Церкви, інтронізація Католикоса-Патріарха здійснюється тільки в соборі «Светі-Цховелі».

Сіонський собор в ім'я Пречистої Богоматері, або «Сіоні». Головна святиня храму — Хрест святої рівноапостольної Ніни, просвітительки Грузії. Він має цікаву форму – гілки хреста нахилені вниз і перев'язані дівочими косами. Такі хрести в Грузії отримали дану форму після того, як Пречиста з'явилась св. Ніні уві сні і дала їй цей хрест з виноградної лози,

повелівши йти з ним проповідувати.

МОНАШЕСТВО

Розповсюджувачами чернецтва в країні стали 13 сірійських подвижників на чолі з преподобним Йоаном Зедазнійським, яких сюди прислав у VI столітті з Антіохії преподобний Симеон Стівпник. Святі отці (пам'ять 7 травня), обходячи з євангельським словом Грузію, поселялись у глухих місцях, які і ставали вогнищами чернецтва. Засновані ними обителі впродовж багатьох століть історії Грузинської Церкви були училищами віри і благочестя, розсадниками духовної освіти. Кажучи одним словом, сірійські отці були для новопросвічених тим же, чим була свята Ніна для язичницької Грузії. З стародавніх монастирів необхідно згадати: Бодбійський монастир святої Ніни (близько 90 км від Тбілісі) — існує з IV сторіття; Давид-Гареджіський (близько 60 км від Тбілісі) і Шіо-Мгвімський — з VI століття. Два останні монастирі засновані учнями преподобного Йоана Зедазнійського і названі їх іменами. У цих обителях ченці жили як анахорети — кожен у вирубаний ним печері. У 980 році преподобний Йоан Івер виклопотав у візантійського імператора невелику обитель Климента на морському березі, яка і сьогодні є на Святій Горі Афон під назвою Іверський монастир, який становить невід'ємне надбання

грузин. З часу заснування і до кінця XVII сторіччя в ньому в основному трудились ченці-грузини. Але пізніше їх кількість зменшилась і її заповнили греки. Проте і в наступному XVIII столітті, коли монастир фактично вже став грецьким, в ньому продовжували зберігатися грузинські традиції, а на чолі його ставилися ігумени-грузини. Серед ігуменів даної обители особливою популярністю користуються Георгій II (1051 -1066) і Георгій III (1066 -1072). Георгій II переклав з грецької мови на грузинську Святе Письмо Старого і Нового Завітів, ряд церковно-богослужбових книг і святоотцівських творів. Георгій III переклав устав монастиря святого Сави і окремі святоотцівські твори. До 1500 року в Іверській обители діяв кінівійний спосіб життя, пізніше введено ідіоритмічне життя. Ченці-грузини, які трудились на Святій Горі, були удостоєні бачення ікони Божої Матері, названої на честь Іверської обители, а за місцем знаходження її, над монастирськими воротами, Воротарниця (Портаітіссой).

ІКОНА

ІВЕРСЬКОЇ БОГОМАТЕРІ

Атоські ченці розказують, що в часи царювання візантійського імператора-іконоборця Теофіла (829-842) недалеко від м. Нікея (сучасний Ізник в Туреччині) жила бідна вдова. У потаємній кімнаті вона тримала ікону. На неї донесли. Прийшли воїни, один, бажаючи порубати ікону Богородиці на шматки, ударив її мечем — полилась кров. Воїни оторопіли, а вдова, користуючись їх переляком, на колінах благала дати відстрочення до ранку нібито для того, щоб зібрати гроші на викуп. Вночі вона спустила образ на воду. Ікона стала вертикально ликом до берега і попливла. Жінка прийняла мученицький вінець за іконопочитання, а ікона Богоматері припливла на Атос, в Іверський монастир, де і тепер перебуває. Про історію появи ікони на Атосі розповідають, що у вівторок Світлої Седмиці 999 р. ченці побачили вогненний стовп над морем перед обителлю і біля його підніжжя ікони. Кожного разу, коли вони намагались наблизитись, ікона віддалялась. Так

продовжувалося декілька днів і ночей. Тоді ікона з'явилася старцю Гавриїлу і повеліла, щоб він один підійшов і узяв її. Він пішов по воді і взяв її на руки. Три дні і три ночі молилися ченці і опісля помістили її у вівтарі Успенського Собору. На ранок ікони там не виявилось – її знайшли на брамі обителі. Ченці віднесли її назад у вівтар – вранці сталось те саме. Так повторювалось тричі. Після цього Богоматір другий раз з'явилася уві сні Гавриїлу і просила залишити її на тому місці, яке Вона сама для себе вибрала.

СВЯТІ

Окрім згаданих святої рівноапостольної Ніни, сірійських подвижників і ін., Грузинська Православна Церква внесла в свої диптихи² ряд інших святих. Так, 13 травня разом з Російською Церквою, вона підносить хвалу преподобному Євтимію Іверському (1028) – сину преподобного Йоана Івера і його наступнику в управлінні грузинською обителі на Атосі. Але більше від інших святих Церква має мучеників. Серед них є іверський цар Арчил. Коли араби напали на Грузію, він сміливо попрямував до їх володаря з надією відвернути небезпеку. Мусульмани зустріли його привітно, але зажадали зречення від Христа, на що отримали рішучу відмову.

Бачивши його твердість у вірі, вони відрубали йому голову. Слід згадати вельми почитану православними грузинами царицю Кетевань. З новомучеників грузини з особливою любов'ю почитають архимандрита Григорія (Перадзе), який народився в Тіфлісі, вчився в рідному місті, потім Берліні професора Боннського, Оксфордського, Варшавського університетів. Під час Другої світової війни він загинув в Освенцимі у газовій камері, пішовши добровільно на кончину замість одного багатодітного в'язня. Той залишився живий і після війни прийшов до митрополита всієї Польщі Діонісія, якому розповів про останні дні о. Григорія і передав наперсний хрест.

СУЧАСНИЙ СТАН

ГРУЗИНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Згідно Положення, прийнятого у 1945 році за підписами Католикоса-Патріарха всієї Грузії Калістрата і всього єпископату Грузинської Православної Церкви, законодавча і вища судова влада належить Церковному Собору, який складається з духівництва і мирян, і скликається Католикосом-Патріархом за необхідності. Католикос обирається Церковним Собором шляхом таємного голосування (схвалення чернецтва не обов'язкове) і дає Собору звіт про управління. При Католикосі-Патріарху діє Священний Синод, що складається з правлячих єпископів і вікарія Католикоса. Далі управління єпархією подібне до нашого. У Мцхеті з 1969 року функціонує Духовна Семінарія, а з 1988 року в Тбілісі – Духовна Академія. Видається щорічно грузинською мовою ілюстрований церковний календар і двічі на рік журнал «Джварі Базісу» («Хрест виноградної лози») і інша церковна література. Богослужіння служаться на грузинській і слов'янській мовах. У Сухумо-Абхазькій єпархії – частково грецькою.

На території Грузії є 15 єпархій, бл.280 парохій, 13 чоловічих монастирів та 9 жіночих. Експрезидент Грузії Едуард Шеварнадзе публічно прийняв хрещення у 1992 році, щоб підкреслити роль, яку ГПЦ може і повинна відігравати у суспільному житті. Останнім часом Грузинська Церква стала рухатись у напрямі утвердження фундаменталістських, консервативних тенденцій, першою із Православних Церков залишила Всесвітню Радю Церков. З цього приводу було певне протистояння між католикосом – прихильником

екуменізму – та консервативним (переважно чернечим) духовенством, яке поставило перед Ілією II ультиматум щодо виходу із ВРЦ.

Другого квітня 2001 року президент Грузії виступив по національному радіо із заявою про зміну Конституції країни. Згідно закону, який він підписав 30 березня 2001 р. і на підставі рішення парламенту, розділ 9-й Конституції Грузії виглядає таким чином:

1. Держава оголошує повну свободу віросповідання, разом з тим визнає особливу роль Грузинської Апостольської Автокефальної Православної Церкви в історії Грузії і незалежність її від держави.
2. Взаємостосунки грузинської держави і Грузинської Апостольської Автокефальної Православної Церкви визначаються конституційною угодою. Конституційна угода повинна повністю відповідати загально визнаним принципам міжнародного права, зокрема, у сфері основних прав і свобод людини. Тобто між Автокефальною Православною Апостольською Церквою Грузії і державою Грузія встановлюються конкордатні відносини.

Святіший і Блаженніший Ілля II, Католикос-Патріарх всієї Грузії

Святіший і Блаженніший Ілля II Католикос-Патріарх всієї Грузії, архієпископ Мцхетський і Тбіліський (у світі Іраклій Георгійович Гудушаурі-Шіолашвілі) народився 4 січня 1933 року в м. Владикавказ. На третій день після народження, на свято Різдва Христового, його хрестили у грузинській церкві і назвали на честь царя Іраклія II. У 1952 році поступив до Московської Духовної Семінарії, потім продовжив навчання в Московській Духовній Академії. У 1957 році студент II курсу академії по благословенню Католикоса-патріарха Мелхиседека III був рукоположений у сан єродиякона, а в 1959 році – єромонаха. Після закінчення академії продовжив навчання за кордоном, але через брак кадрів повернувся на батьківщину і призначений на Батумську катедру священослужителем. З 1963 по 1972 рік ректор Мцхетської духовної семінарії (на той час єдиного духовного навчального закладу). 9 листопада 1977 року, після смерті католикоса-патріарха Давида V, за розпорядженням Св. Синоду був призначений Патріаршим Місцеблюстителем, а 23 грудня 1977 року обрано Католикос-Патріархом всієї Грузії З 1978-1983 р.

Католикос-патріарх є президентом Всесвітньої Ради Церков. У різних кінцях країни було відкрито духовні заклади. Після багатьох століть відновлено Гелатську академію і Гелатську академію наук, які знаходяться під егідою Церкви. За його благословенням видано Біблію сучасною грузинською мовою, богословські збірки, випущено газети, брошури і книги, журнали, три види календарів. За його ініціативою при патріархії створено центр, відділи місії і євангелізації, видавничий, відділ пошуку і охорони святинь, відділ взаємовідношень з військовими і правоохоронними органами, також фінансово-економічний і зовнішньополітичний відділи, інформаційна служба, засновано молодіжний центр “Дзльоваї”, гуманітарна служба, служба паломництва і ін.

Д. Наконечний. Грузинська Церква // Слово №4 (21) (2004) 4-8